

ИРЕНА КОЛАЈ РИСТАНОВИЋ

ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ КАПЕТАНА ЈОВАНА ВЕЉКОВИЋА (1798–1874) ПОВОДОМ ДВЕ СТОТИНЕ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА КЊАЖЕВСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

Сажетак: Архивска грађа као покретно културно добро део је националног и светског културног наслеђа, а представља трајна документа од значаја за културу, науку и друге друштвене потребе. Документи Јована Вељковића на османском турском језику део су Личног фонда Војислава Вељковића (1865–1931), који се чува у Историјском архиву Београда, а сведоче о сабирању данка у Ражањском, Параћинском и Алексиначком срезу, дочеку Ведиhi-паше, те куповини имања и дућанских места од Турака. Некада кућа Јована Вељковића, данас Центар за културну деконтаминацију, сведочи о историји једне породице чији су чланови *успели да одрже своју кућу кроз све мене којима је Србија била изложена од 1804. до 1904. године и да буду увек на видном плану државно-политичких збивања тога бурног столећа.*¹

Кључне речи: капетан, кнез, документи на османском, хуџет, Јован Вељковић

Abstract: Archival source materials as a type of movable cultural property form part of the cultural heritage of a nation and the world, and constitute lasting records of interest to culture, science and other social purposes. The documents of Jovan Veljković in Ottoman Turkish contained in the Papers of Vojislav Veljković (1865–1931) kept in the Historical Archives of Belgrade provide information about tribute collecting in the districts of Ražanj, Paraćin and Aleksinac, the reception of Vedjhi Pasha, and the purchase of land and shop sites from Ottoman Turks. The house of Jovan Veljković, now home to the Centre for Cultural Decontamination, testifies to the history of a family whose members “managed to keep up their home through all changes Serbia underwent between 1804 and 1904, remaining a political presence throughout the turbulent century.”

Keywords: captain, prince, archival documents in Ottoman Turkish, hüccet, Jovan Veljković

Уместо увода

*Н*а укупном простору Османског царства постојала је утврђена административна пракса, која се одвијала кроз званичну писмену кореспонденцију између институција централне управе и представника провинцијске власти. Са историографског становишта, најважнију документарну грађу чине званични списи централне администрације – Царског дивана и осталих цариградских канцеларија. Ова акта најчешће спадају у домен свакодневне проблематике, а чине их *сиџили*, *хуџеи*, *шесмесук*, *шескера*, *сенед*, *вакуфнаме* и *шайије*.

Локалне власти обраћале су се вишим органима путем писама – тур. *mektûb*, извештаја [*tahrîr*] и у новије време телеграфских обавести, а једну врсту саопштења представљале су *јафџе*.²

Најбројнија породична документа сачувана су на простору БиХ и део су формиране збирке Оријенталног

института у Сарајеву, која обухвата изванредан број породичних турских докумената, а најзначајнији су списи породице Муфтић из Фоче. Глигорије Елезовић посебно се бавио биографијама утицајних личности османске администрације, којима је посветио, како радове настале управо с циљем да осветле њихов живот и делавање тако и изванредан број обимних напомена у склопу зборника *Турски сиоменици*.²

Пре свега, приредио је биографије султана који су владали Османским царством од 1413. до 1566. године, те дао податке о још неколико десетина представника турских власти, чије је службовање било везано за наше крајеве или су потицали са ових простора. Међу њима се налазе Бали-бег Јахјапашић, Пир Мухамед, Али ибн Абдулхај, Хусрев-бег, а посебна пажња посвећена је Сехабедин-паши, Дукађинима и Херцеговићима.

о безбедности, хватао је кривце и редовно обилазио сва села у повереној управној јединици. председавао је мировном суду само онда када сеоски кметови нису могли да измире завађене. Није имао право да суди, већ је парничаре упућивао нахијском суду. Имао је право да кажњава кривце за лакше прекршаје. Убирање свих врста дажбина ишло је преко капетана. Њима је кнез препуштао *руководство вилајетски дела* у капетанији. На Духовској скупштини дата су војним командантима и среским старешинама посебна упутства у којима су истакнуте њихове војне обавезе. Капетан је срески војни заповедник и непосредно је потчињен војном команданту, председник је среског мировног суда, који чине још два кмета. Сабирање данка према иметку и старање о државним добрима, пре свега шумама, одржавање путева и ћуприја, биле су обавезе које су они морали најсавесније извршавати. Писаре и пандуре су користили само ради званичних послова. Од 1837. године сви капетани морали су држати *Новине србске* ради правременог обавештавања о прописима који су се односили на целу земљу. Ове дужности остале су на снази до Устава из 1838. године, када се приступило употреби *Ујуџисџа* о *окружној управи*. Дакле, капетаније су по својој намени и карактеру војна подручја. С временом су капетани, на разне начине, постали уједно и део цивилне власти, а својим угледом и војном моћи представљали су веома утицајан друштвени слој. Први капетани били су из реда тимарске класе, али повећањем броја тврђава прелази се на систем њиховог плаћања из државне касе. На извештај начин капетани се појављују као слој који одржава равнотежу и у самом систему организације локалне власти.

У време када се испољава устаничко расположење у нишком и лесковачком крају, током целе 1833. године стижу вести како *Нишлије вилајет* и *ираг хоће да буне* и након што је због тога био одржан један поверљиви састанак *од кнезови и сви главни људи* у порти нишке цркве, Јовану Вељковићу долази делегација од пет чланова, али их он одбија, чекајући прави моменат.¹²

Од 1820. године кнез Милош води борбу да се Србији врати шест нахија које су биле у саставу Карађорђево Србије, а које су после Другог српског устанка остале изван Милошеве Србије.

Порта је Хатишерифом¹³ признала нову границу Србије 1833. године и овластила Хусеин-пашу, видинског везира, да изврши разграничење у споразуму с кнезом Милошем. Кнеза је представљао Јован Вељковић заједно са Ђорђем Протићем, а везира Ђесаф Мехмед-ага. Чувена отмица Френчевића, која је била непосредан повод народном устанку и прогону Турака из Крушевца, Параћина, Ражња и Алексинца, завршена је

пресудом комисара, али опет није могло остати на томе, па је М. Ђ. Милићевић забележио да почетком 1834. године *турски комисар Ђашиф-аја иредгаде сва месеца на карти од штачке до штачке српским комисарима: Ђорђу Протићу, Јоксиму Милосављевићу и Јовану Вељковићу које је послао кнез Милош*.¹⁴

Његов је потпис верификовао један од најважнијих докумената за тадашњу Србију – Устав Кнежевства Србије, 1835. године.

Кнез Милош 1839. године издаје *Указ о постовању чланова Књажеско-србској совјети* као највише *саветовајелне и надзирајелне власти у Србији*, а међу члановима се од 1842. године нашао и Јован Вељковић.¹⁵ Како је законодавство било веома развијено, а Устав из 1838. године предвиђао Апелациони суд, који се искључиво занимао *ирелегавањем и суђењем предмета и парница*, своје место као члан добио је Јован Вељковић, Указом кнеза од 1. марта 1839, одмах након његовог установљења.¹⁶ Као члан Апелационог суда, одређен је за члана делегације која је дочекала кнеза Михаила Обреновића при његовом доласку у Србију, 1840. Након што су га присталице Обреновића оптужиле да је *вучићевац*, напушта службу и након именовања за судију суда Крушевачког округа, враћа се поново у службу 1842.¹⁷ Када су пограничне српске власти разориле арнаутске воденице, уследио је напад на српску караулу у Козничком срезу, а вероватно би се све завршило на овом сукобу да Турци нису поставили *шеријоријалне ирешензије*. Тада кнез Милош шаље Јована Вељковића, *главној војној комисара*, који је и претходно решио нека спорна питања с нишким пашом, а потом и са изаслаником лесковачког паше у Козничком срезу.¹⁸

Током такозване *Тенкине завере*, као и многи чланови, дао је оставку на место у Совјету.¹⁹ Већ следеће године, кнез је одлучио да врати поједине чланове у Совјет и Јован Вељковић је постављен за попечитеља финансија.²⁰ Ову дужност обављао је до 1859. године, а повратком кнеза Милоша у Србију, није се више бавио политиком. Одликован је турским орденом Нишан ифтихар.²¹

У документу послатом Управитељству вароши Београда, о приходима и расходима параћинске нахије, Јован Вељковић помиње се и као *Управитељ главне контироле, Поштоловник, кавалер Јован Вељковић*.²²

Када је 1862. године бомбардован Београд, као старац се пријавио на барикадама с пушком у руци.

Умро је 1874. године у Београду, у својој кући на Врачару,²³ и за собом оставио помен на политичара из Милошеве ере.

Његови наследници су **Стојан** (1831–1925) и **Јеврем**, капетан који је завршио војну школу у Пруској, веома образован и учен, а остао је без потомака и умро млад.

О документима Јована Вељковића на османском језику

Сачувани документи на османском језику породице Вељковић део су Личног фонда Војислава Вељковића (1865–1931),²⁴ који се чува у Историјском архиву Београда. У складу са Законом о културним добрима, категорисан је као фонд од изузетног значаја. Документи су настали у XIX веку на тлу Параћинске нахије. Махом су приватно-правног карактера, садрже саопштења о одбеглим бандитима и сакупљању пореза и податке о дочеку Веџи-паше.^{25 26 27}

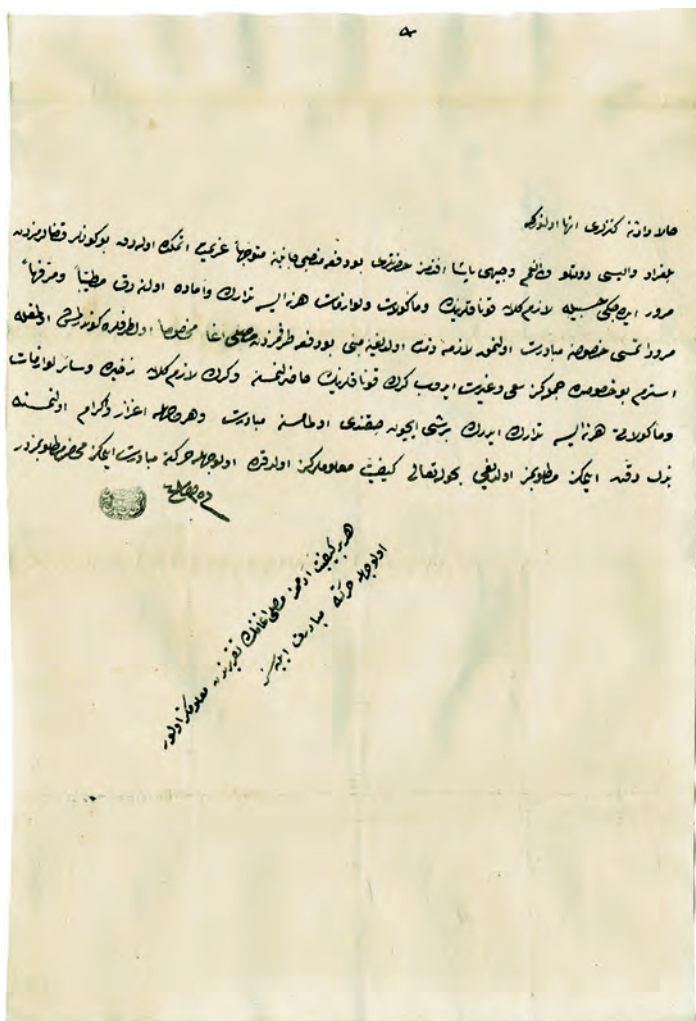
Групу докумената чине у највећем броју *хуџеџи*, *џахвили* и *јафџе*. Написана су писмом *рика*, које представља поједностављену форму писма *дивани*. У турској држави задржало се све до 1928. године, а нарочито је заступљено међу архивским списима XIX века.²⁸

Сматра се да су Турци најзаслужнији за развој рике, као писма које је као једноставније и практичније служило за свакодневну кореспонденцију.²⁹

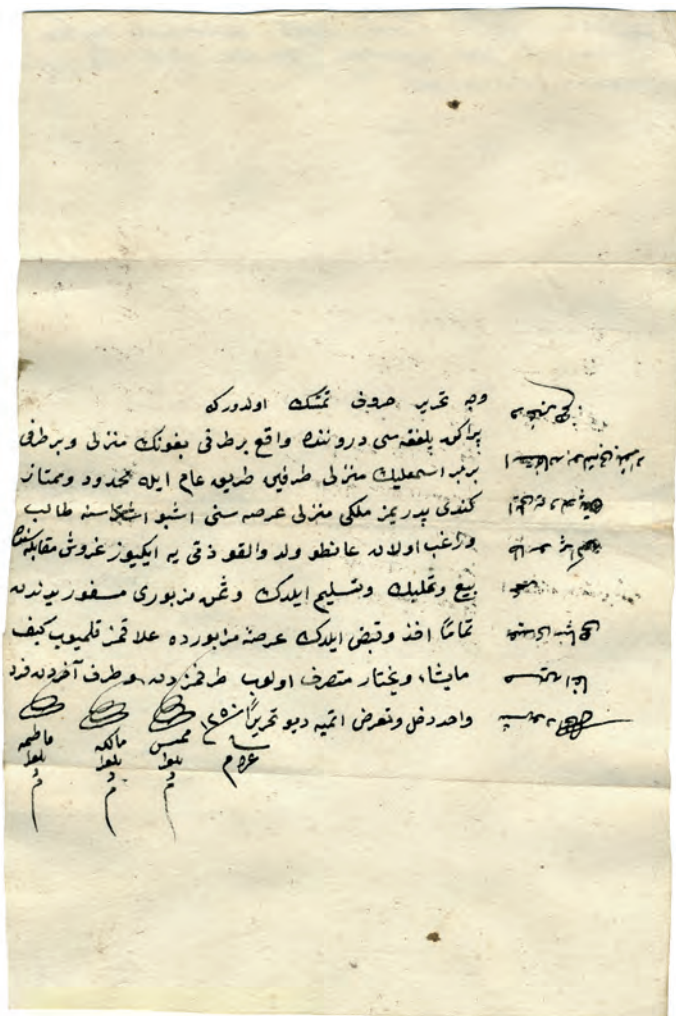
У овим документима срећу се и речи српског порекла, што је често у турским правним споменицима од XV до XIX века. Та се појава запажа како у законским текстовима (*канунима*), тако и у царским наредбама (*ферманима*) и указима (*берашима*), а посебно у *феџивама*, *хуџеџима*, *вакуфнамама* и *сиџилима*. Има израза којима се означавају поједине правне установе, стања, радње, рокови, звања, намети, оруђа, мере итд.³⁰

Документа, на којима је понегде очуван златни прах којим су посипана слова, претрпела су прилична оштећења, али лечена су и тиме заштићена од даљег

Сл. 1. Саопштење Ражањском срезу о дочеку Веџи-паше из 1832. године (ИАБ, 2877-7.5.2)

Сл. 2. Хуџеџ из 1834. године (ИАБ, 2877-7.5.3)

ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ КАПЕТАНА ЈОВАНА ВЕЉКОВИЋА (1798–1874)
 ПОВОДОМ ДВЕ СТОТИНЕ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА КЊАЖЕВСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

пропадања. Поједина су истоветног садржаја, али упућена Алексиначком или Ражањском срезу (нпр. *Саопштење о дочеку Веџи-паше*).

Овом приликом одлучили смо се да представимо четири докумената у виду регеста, у складу с простором који нам је дат.³¹

Превод докумената:

ИАБ-2877-7.5.2

Саопштење Ражањском срезу о дочеку Веџи-паше из 1832. године.³²

Саопштење поводом дочека Веџи-паше, београдског валије, да се изврше све потребне припреме, који ће овога пута лично обићи касаве у Ражањском срезу.

ИАБ-2877-7.5.3

Хуџет из 1834. године

Купопродајни уговор којим се потврђује куповина плаца у паланци Параћин са чије једне стране је кућа Бегонића, са друге кућа бербера Исмаила, а са обе стране је омеђен друмом. Анта Вељковић купио је плац за 200 гроша и новац у потпуности исплатио, с тога нико да га не узнемирава.

Потпис: Мелика Београђанка, Мемеш Београђанин и Фатма Београђанка

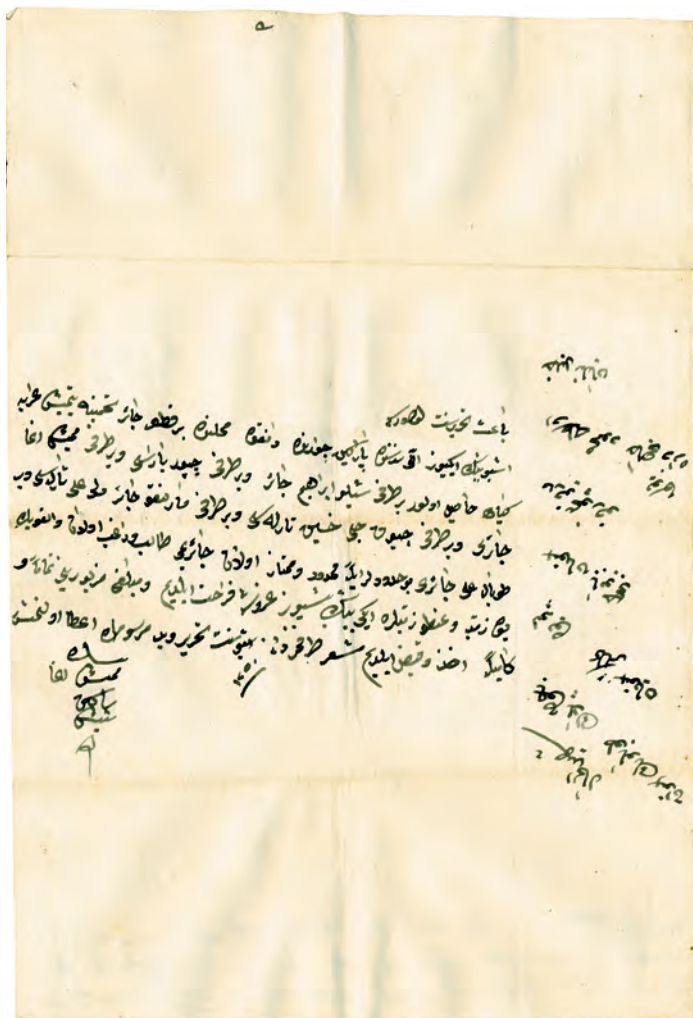
Присутни сведоци: Омер-ага, Абдо спахија, Омер, Тасо Параћинац, Илија Вељковић [у преводу писара стоји Петровић], Стефан болтација из Београда и други.

ИАБ-2788-7.5.6

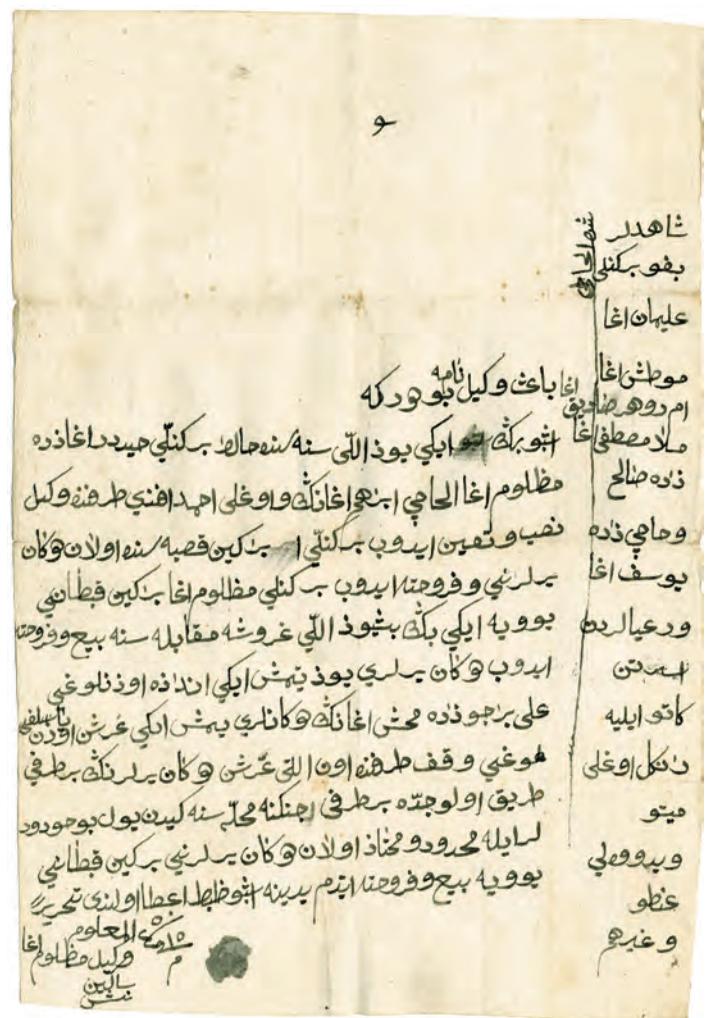
Хуџет из 1834. године

Купопродајни уговор којим се потврђује куповина чаира у паланци Параћин у махали Данково, са чије једне стране је чаир Шиле Ибрахима, са друге Чипурска

Сл. 3. Хуџет из 1834. године (ИАБ, 2877-7.5.6)

Сл. 4. Хуџет из 24. маја 1834. године (ИАБ, 2877-7.5.7)

бара, са треће Мемеш-агин чаир, са следеће њива Хасана чибукчије, те Маринков чаир, њива Дели Алије и Топал Алијевим чаиром. Чаир је продат Анти и Јовану Вељковићу за 2.500 гроша, новац у потпуности исплаћен, стога нико да их не узнемирава.

Потпис: Мемеш-ага, Нишлија

Присутни сведоци: Пауно Пилак, Топаловић Стојан, Личе Јово, кнез Станко, Стојан папуција, Марко Пинџурко, мајстор Мехмед, Хаци-заде Јусуф, Халил Неилан.

ИАБ-2788-7.5.7

Хуцет од 24. маја 1834. године

Купопродајни уговор којим параћински Хајдар-ага Заде, Мазлум-ага хаџија, Ахмед ефенди син Ибрахима аге потврђују продају дућанског места у параћинском срезу Мазлум-аге из Параћина, чија је дужина 172 дунума, за 2.500 гроша капетану Јовчи. Са једне стране је дућан Мухиш-аге и Али [Брацо] Задеа од 72 аршина, те

дућан од 16 аршина, са чије једне стране је пут, са друге пут ка Џенкиној махали. Новац је у потпуности исплаћен, стога нико да их не узнемирава.

Потпис: Управитељ Мазлум-ага, Параћин, Ниш

Присутни сведоци: Бего Параћинац, Алихан-ага, Мутиш-ага, Умдухар Задик, Мела Мустафа ага, Заде Салих, Хаци-заде Јусуф-ага, а из народа: Сретен, Илија ћата, Мито, Вељковић Анта и други.

МА Ирена Д. Колај Ристановић,
архивиста
Историјски архив Београда
irena.ristanovic@arhiv-beograda.org

НАПОМЕНЕ:

- 1] М. Јовановић Стојимировић, *Силуете старог Београда*, Београд 2008, 642.
- 2] *Хуцете* који су служили као потврда о извршавању међусобних обавеза високих српских архијереја, први пут објављује Александар Фотић. Ова објављена документа представљају део личне оставштине најпре кратовског, а потом и панчевачког митрополита Андрије.
Пре ових докумената објављен је само један хуцет. Реч је о хуцету којим патријарх Герасим потврђује да је примио новац (Чолић 2004: 150).
- 3] На конференцији у Српској краљевској академији, 23. марта 1931, којој су присуствовали чланови историчари, одлучено да се оснује Одбор за прикупљање и објављивање турске грађе о српској историји при Српској краљевској академији. За чланове су првобитно изабрани Јован Радонић, Станоје Станојевић, Јован Н. Томић и Владимир Ћоровић. Из читаве замисли Одбора, проистекао је зборник *Турски синоменици*, у којем су обрађивани фермани, берати, вакуфнаме, а несумњиво је да је у то време то био и највећи подухват оријенталиста са тла бивше Југославије. Оснивањем Одбора, оријенталне студије, тачније османистичка

истраживања – добијају институционалну подршку и прерастају у систематску научну делатност. Опширније у: Мићић 2012: 42–46; Колај Ристановић 2015: 153–168.

- 4] Чолић 1996: 104.
- 5] Шабановић 1950.
- 6] Ђукановић 1966: 445–447.
- 7] Јовановић Стојимировић 2008: 642.
- 8] *Нав. дело*: 643.
- 9] *Српски биографски речник* 2006: 138.
- 10] Љушић 2004: 236–241.
- 11] Стојанчевић 1954: 101.
- 12] *Истив*: 1969: 50.
- 13] Свирчевић 2011: 94. Србији је враћено подручје *Шест нахија*, које су некад припадале држави Првог српског устанка: Кључ, Неготинска крајина, Црна Река, Гургусовац, Бања, Сврљиг, Алексинац, Ражањ, Параћин, Крушевац, један део новопазарске нахије, део Старог Влаха, Јадар и Рађевина.

ИЗ ЗАОСТАВШТИНЕ КАПЕТАНА ЈОВАНА ВЕЉКОВИЋА (1798–1874)
ПОВОДОМ ДВЕ СТОТИНЕ ГОДИНА ОД ОСНИВАЊА КЊАЖЕВСКЕ КАНЦЕЛАРИЈЕ

- 14] Милићевић 1876: 729.
- 15] АС, МИД-В, 1842, ФV, 3.
- 16] АС, МИД-В, 1839, ФVI, 15.
- 17] АС, МИД-В, 1842, ФIII, 54.
- 18] Љушић 2004: 38, 42, 230, 251, 327.
- 19] Ристић 2008: 81.
- 20] *Нав. дело*: 96.
- 21] *Српски биографски речник* 2006: 139.
- 22] ИАБ, УГБ, 1845, к. 38, Ф2, 206.
- 23] Бојић 2012: 9.
- 24] Лични фонд Војислава Вељковића (1865–1931), ул. инв. бр. 3108, бр. 2877.
- 25] Између 1830. и 1839. године разне законске одредбе допринеле су укидању феудалних дажбина и претварању османског феудалног и државног добра у приватни посед сељака. Хатише-рифом из 1830. национализован је целокупни османски посед земље и забрањен муслиманима даљи боравак у земљи, што је претходило масовном откупу имања од Турака, који су се иселјавали: Чалић 2004: 38–39; Свирчевић 2011: 94.
- 26] Маринковић 1998. У периоду од 1833. до 1835. године Веци (Вецихи) паша био је на положају београдског везира, након одласка Хусеин-паше Гаваназоглуа са те дужности (1826–1833).
- 27] Љушић 2004: 323–325. Веци-паша био је на положају босанског везира од 1835. до 1840. године. Као велики присталица реформи султана Селима III, паша је 1835. укинуо капетаније, чиме је означио крај домаћем војничком племству.
- 28] Чолић 2004: 40.
- 29] Маринковић 2009: 11.
- 30] Беговић 1951: 348–349.
- 31] Документи на османском језику класификовани су датирани и преведени у виду регеста.
- 32] Датирање документа у складу са *Tarih Çevirme Kılavuzu-Türk Tarih Kurumu*: <http://www.ttk.gov.tr>

ЛИТЕРАТУРА:

- Беговић, М. (1951), *Проучавање турских историјско-правних синомена, Историјски часопис (ИЧ) II*, Београд: Историјски институт: 348–349.
- Бојић, Д. (2012), *Мемоари генерала и министра Љубомира Марића (1878–1960)*, Београд: Косјерић: Удружење потомака ратника 1912–1920: 9.
- Ђукановић, М. (1966), Маглајски документи А. Махмутагића, *Анали Филолошкој факултету VI*, (Београд): Филолошки факултет у Београду: 445–447.
- Јовановић Стојимировић, М. (2008), *Силуете старог Београда*, Београд: Просвета, 642.
- Колај Ристановић, И. (2015), Преглед развоја оријенталних студија на тлу бивше Југославије 1857–1950, *Архив XV*, 1–2, (Београд): Архив Југославије: 153–168.
- Љушић, Р. (2004), *Кнежевина Србија 1830–1839*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: 38, 42, 230, 236–241, 251, 323–325, 327.
- Маринковић, М. (1998), Историја очима губитника, Српско наслеђе, *Историјске свеске* бр. 11, (Београд).
- Маринковић, М. (2009), *Турци са старане кнезу Милошу*, Београд: Архив Србије: 11.
- Милићевић, Ђ. М. (1876), *Кнежевина Србија II*, Београд: 729.
- Мићић, С. (2012), О проблемима истраживања југословенских стручних делегација у архивима Беча и Цариграда, *Архив*, 1–2, (Београд): Архив Југославије: 42–46.
- Ристић, Љ. П. (2008), *Велика Бриџанија и Србија 1856–1862*, Београд: САНУ: 81.
- Српски биографски речник* (2006), књ. 2, В–Г, Нови Сад: Матица Српска: 138–139.
- Стојанчевић, В. (1954), Шест припојених нахија кнез Милошеве Србије, *ИЧ III*, (Београд): Историјски институт: 101.
- Стојанчевић, В. (1969), Кнез Милош према порти и народним покретима, *Зборник Историјског музеја Србије*, (Београд): ИМС: 50.
- Свирчевић, М. (2011), *Локална управа и развој модерне српске државе*, Београд: Балканолошки институт: 94.
- Чалић, М.-Ж. (2004), *Социјална историја Србије 1815–1941*, Београд: Слио: 38–39.
- Чолић, Љ. (1996), *Оријенталистичко дело Глише Елезовића*, Београд: Приштина: Институт за српску културу у Лепосавићу: 104.
- Чолић, Љ. (2004), *Османска дипломатија са илеографијом*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: 40, 150.
- Шабановић, Х. (1950), Турски дипломатички извори за историју наших народа, *Прилози за оријенталну филологију I*, (Сарајево): Оријентални институт у Сарајеву.

Summary: IRENA KOLAJ RISTANOVIĆ

**FROM THE ESTATE OF CAPTAIN JOVAN VELJKOVIĆ (1789–1874)
ON THE OCCASION OF TWO HUNDRED YEARS FROM THE ESTABLISHMENT
OF THE PRINCELY CHANCERY**

Archival material as a type of movable cultural property forms part of the national and world cultural heritage, consisting of documents of interest to culture, science and other needs of a society. Archival documents in Ottoman Turkish are a lasting testimony to the events that marked Serbia's past, and the surviving documents of Captain Jovan Veljković provide historical evidence of the economic status of captains (local police/military heads) and their duties, their climb up the social ladder and social situation in the mid-19th century. Hence the collection, classification, translation and publication of individual documents or collection of documents constitute a very important endeavour.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1 Information to Ražanj District concerning the reception of Vedjihi Pasha, 1832 ([H]istorical [A]rchives of [B]elgrade, 2877-7.5.2)

Fig. 2 Hücchet of 1834 (HAB, 2877-7.5.3)

Fig. 3 Hücchet of 1834 (HAB, 2877-7.5.6)

Fig. 4 Hücchet of 24 May 1834 (HAB, 2877-7.5.7)